

Anàlisi de la GEIEC (2):

Els pronoms àtons.

Ordre i combinacions

David Casellas i Gispert

Cercle Vallcorba

Sens dubte les combinacions de dos pronoms àtons és un dels principals maldecaps de tots aquells qui estan a favor d'una llengua *més fàcil*, encara que sigui a costa de l'expressivitat, de la propietat i de la unitat de la llengua. Per això ens hem decidit a analitzar a fons què en diu la *Gramàtica essencial de la llengua catalana* (GEIEC) i quines propostes fa.

Ens centrarem sobretot a analitzar els apartats del capítol 13 («Els pronoms personals i els pronoms *ho*, *en* i *hi*») que fan referència a l'ordre dels pronoms i les combinacions de dos pronoms (§13.5.1 i §13.5.2) i que es corresponen amb el capítol 8 de la *Gramàtica de la llengua catalana* (GIEC).

1. L'ordre dels pronoms àtons

L'apartat 13.5.1 comença amb el quadre (1) que pretén explicar l'ordenació dels pronoms quan es combinen entre si. El reproduïm tot seguit:

(1)

3a persona reflexiu	2a persona	1a persona	3a persona datiu	3a persona d'acusatiu	Altres
es	et/us	em/ens	li/els	els/la/els/les	en/hi/ho

Aquest efectivament és el quadre que explica com es combinen en el català actual els pronoms àtons (on només es fa constar la forma reforçada, però caldria sobreentendre-hi també les formes plenes,

elidides i reduïdes). Podem contrastar-lo amb un altre que explica com eren les combinacions en el català medieval, extret de Jaume Vallcorba i Rocosa (VALL, p. 276).

(2)

3a persona d'acusatiu	1a persona, 2a persona i reflexius	3a persona datiu	Altres	Adverbial
el (lo)/la/els(los)/les	em/ens/et/us/es	li/hi/els	en/ho	hi

Entre ambdós quadres hi veiem unes quantes diferències que sobretot afecten les combinacions en què intervenen els pronoms de tercera persona. Vegem alguns exemples de com eren aquestes combinacions en el català medieval:

(3) «E puis lo rei En Jacme mena-**la-se'n** per Saragossa e per Calataiú e acompayà-la tro a Teca, aldea de Calataiú; e aquí foren cavallers e companyes de Castella, qui **la se'n** menaren en Castella» (PCER, p. 16).

(4) «Si en nostra Cort l'estrenyíem de fer-nos lo dit homenatge, e que ell **lo'ns** negàs, que per avant n'hauríem afers»(PCER, p. 52).

(5) «En Jacme manà a sos fills altres qui eren aquí que besassen la mà a l'infant N'Anfós, nostre pare, e així fon fet. Et après besaren-**la-li** los rics hòmens e altres...» (PCER, p. 16).

(6) «E manà al dit fill seu que li era menester que el dit privilegi li tornàs e li retés així sencer e bo com **lo hi** havia comanat» (PCER, p. 17).

(7) «Un carnisser venc gordar lo Bou si era gras, car lo senyor del Bou **lo li** havia tret venal.» (LLULL, p. 14).

Fixeu-vos com a (6) i (7) amb el mateix ordre s'alterna la forma del pronom datiu, que tan aviat és **li** com **hi**. Per tant, les combinacions *l'hi* (*lo hi*), *la hi*, *els hi*, *les hi* ja apareixien en el català medieval, en alternança amb *el li* (*lo li*), *la li*, *els li* (*los li*), *les li*. Només modernament aquestes darreres formes van capgirar-se i van donar lloc a les formes valencianes actuals *li'l*, *li la*, *li'ls*, *li les*. Vegem com ho explica la GEIEC:

(8) «En la llengua antiga, el pronom de tercera persona d'acusatiu s'anteposava al de datiu singular de tercera persona, i en aquesta combinació el pronom *li* acabà adoptant la forma *hi*. Així, d'una oració com *Ell la li donà* es va passar a una altra com *Ell la hi donà*. Aquest ordre, amb la variant *hi*, s'ha mantingut en els parlars orientals i nord-occidentals. En valencià, en canvi, s'ha adoptat l'ordre «datiu+acusatiu» amb la variant *li* del datiu singular: *Ell li la donà*. Totes dues solucions són igualment acceptables en els parlars respectius» (GEIEC, §13.5.3).

No entenem gaire què vol dir la GEIEC quan afirma que ambdues solucions són «igualment acceptables en els parlars respectius». No creiem que hàgim d'establir cap frontera (coincident amb alguna isoglossa) a partir de la qual una opció sigui acceptable i l'altra no. A Vinaròs hauran de dir forçosament *li la* i, en canvi, a Ulldecona només podran dir *la hi*? On és la frontera? O ambdues formes són correctes en llengua estàndard, les digui qui les digui?

2. El manteniment de les combinacions de pronoms *li ho* i *li'n*

Les combinacions *li ho* i *li'n* ja apareixen així en els textos medievals i s'han mantingut inalterables fins al català modern (VALL, pp. 284-288). Vegem-ne alguns exemples:

(9) «car a l'infant en Ferrando no li tolguem res perquè no calc que **li ho** tornéssim» (PCER, p. 50).

(10) «no en volc donar a la dita infanta dona Elionor, e lo dit senyor rei En Jacme donà-**li'n**» (PCER, p. 15).

(11) «Portaren-**li'n** moltes, emperò de totes quantes **li'n** portaren no n'hi hagué nengunes que li vinguessen bé al plaer seu» (TIRANT, p. 38).

(12) «Ell no **li ho** volc dir. Sa muller li dix que no menjaria ni beuria, e que es lleixaria morir, si son marit no **li ho** deia. [...] Lo marit que molt l'amava, dix que **li ho** diria, e féu son testament» (LLULL, p. 53).

Del manteniment d'aquestes combinacions fins als nostres dies la GEIEC no en diu res, tot i que aquest fet és important, ja que abans de donar com a vàlides unes altres formes caldria analitzar bé com, quan i per què han canviat.

Vegem què en diu Pompeu Fabra en la *Gramàtica de la llengua catalana* de 1912:

(13) «En el catalán medio-aval este orden se presenta invertido, salvo en las combinaciones que continen ne ó ho, los cuales se colocan siempre en segundo lugar» (FABRA 1912, p. 164).

(14) «En lo antiguo el pronombre neutro puede ser asimismo ho ó lo: cuando es ho el dativo li no sufre cambio alguno (la combinación es liu o li ho); cuando es lo, el dativo li persiste (lo li) o se cambia en hi (lo hi, loy)» (FABRA 1912, p. 167)

3. La combinació de pronoms *li ho*

Pompeu Fabra en algunes converses filològiques, després de donar diversos exemples de la combinació del neutre amb el datiu en la forma *loy*, justifica l'ús de *l'hi* en lloc de *li ho*, tot i que no el recomana, fet que també és recollit per altres lingüistes (MASC, §53; GCC, §10.3.3.5.):

(15) «“Puix a vosaltres plau que yo sia vostre jutge, haveu a jurar, per l'ordre de cavalleria que haveu rebut, de estar a tota ordinació mia. E així loy prometeren e juraren”, Tirant lo Blanch.

»Aquests darrers exemples justifiquen l'ús de *l'hi* com a combinació dels complements *ho* i *li*; però atenent que *l'hi* és ja la combinació del masculí *lo* amb *li* sembla preferible de donar a la combinació d'aquells dos complements la forma *li ho*: *Si no ho sap, l'hi podeu dir*. Millor però: *Si no ho sap, li ho podeu dir*» (FABRA 2010, §128).

Curiosament, malgrat dir que els exemples justifiquen l'ús de *l'hi*, els únics exemples citats són de *loy*, cap de *l'hi*. Posteriorment el pronom neutre *lo* va deixar d'usar-se. De fet, el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) diu que el pronom neutre es troba usat poques vegades; tot i això, en la llengua medieval sí que n'hem trobat força exemples, sempre sense cap elisió que justifiqui un possible *l'*. N'hi afegim un parell més:

(16) E així **lo hi** promès lo fill, de complir tot lo que li manava (TIRANT, p. 56).

(17) Lo Rei e tots los barons **lo hi** tingueren a molta virtut e gentilesa (TIRANT, p. 55).

Si aquest pronom neutre posteriorment ha desaparegut, la possibilitat que un *lo hi* antic el puguem admetre com a *l'hi* no sembla plausible, ja que això ens obligaria també a admetre *lo* o *l'* com a neutre en altres situacions on només admetem *ho*. I si només admetem *ho* com a neutre, ja hem vist que la combinació *li ho* no ha estat afectada per cap de les alteracions de l'ordre en què apareixen els altres pronoms (s'ha mantingut sempre igual), ni tampoc pel mateix fenomen fonètic que explica el pas de *li* a *hi* (la coincidència de dos pronoms amb la consonant *l*). Sense admetre la forma neutra *lo*, només podríem explicar el canvi de *li ho* a *li* (no pas *l'hi*) per la caiguda del pronom *ho* en aquesta combinació, no pas per un procés de conversió de *ho* en *l'* i a la vegada de *li* en *hi*, que no s'havia produït fins als nostres dies (i que semblaria fet per art de màgia, sense cap explicació gramatical plausible).

Per a la GEIEC sembla que aquest canvi de l'antic *lo hi* en *l'hi* es tracta d'un fet normal, ja que es limita a dir que és acceptable, sense la necessitat de donar-ne cap mena d'explicació:

(18) «En els parlars que empren la variant de datiu singular *hi* en substitució de *li*, aquesta forma també tendeix a generalitzar-se en les combinacions amb el pronom *en* i amb el pronom *ho*, que en aquest cas és representat per *l* (com si es tractés del pronom d'acusatiu *el*): *N'hi donaré (de pastís, al teu germà)*; *L'hi donaré (això, a la mare)*. Les dues combinacions són acceptables, però en els registres formals és més habitual l'ús de les combinacions amb *li*: *Li ho donaré*; *Li'n donaré*» (GEIEC, §13.5.3).

L'expressió «tendeix a generalitzar-se» podríem aplicar-la a molts mots, frases o construccions interferides (per exemple, la confusió dels verbs *ser* i *estar*, confusió de *sentir* i *escoltar*...). Però no creiem que *la tendència a la generalització* sigui cap raonament lingüístic vàlid d'unes maneres d'expressar-se que, a més, són fruit de la interferència del castellà. De fet, el canvi d'ordre dels pronoms curiosament va comportar que el català els ordenés de la mateixa manera que el castellà; per tant, és possible que l'ordre que encara conserven alguns dialectes sigui més apropiat que aquest que la GEIEC diu que tendeix a generalitzar-se.

La major part de les transformacions que sofreix la llengua catalana són per culpa de la llengua castellana. És evident que hi ha una tendència a copiar els pronoms febles del castellà i a prescindir d'aquells que no existeixen en castellà o que hi són expressats d'una altra forma. Vegem-ho:

(19) Se lo regalo: **s'ho regalo* (*li regalo / ??*l'hi regalo* / *li ho regalo*).

Cal tenir en compte que el castellà evita la unió de dos pronoms àtons de tercera persona amb *l* i substitueix per *se* el complement indirecte *le*. I com que el català no fa aquest canvi, ja veiem a (19) que la recerca de l'equivalència amb el castellà origina formes que en català són inexistents; no m'estranyaria que malauradament *s'ho regalo* —que de moment només diuen persones d'origen llatinoamericà i algunes persones autòctones de poca cultura— d'aquí a un temps també hàgim de dir que *tendeix a generalitzar-se*. Vegem aquesta diferència entre català i castellà explicada per Fabra:

(20) «Quan el datiu concorre amb l'acusatiu, tant el castellà com el català eviten la successió de les dues formes amb *l*; però mentre que el castellà l'evita canviant *le* en *se*, el català ho fa deixant caure la *l* del datiu, que es confon, així, amb l'adverbi *hi*» (FABRA 2010, §157).

Així mateix, la combinació *li ho*, que s'allunya de la combinació *se lo* del castellà, en la llengua parlada hom *tendeix* a simplificar-la i probablement a prescindir del pronom *ho*; aquesta explicació sembla molt més plausible que no pas una mutació per *l'*, tot i admetre l'elisió de la vocal d'un antic pronom *lo* neutre. La llengua col·loquial sovint prescindeix d'alguns pronoms, sobretot de *en*, ja que en castellà no hi ha un mot equivalent (sense que aquesta *tendència* s'hagi de considerar acceptable):

(21) a) *Tengo dos libros: tengo dos.*
b) *Tinc dos llibres: *tinc dos* (en comptes de *en tinc dos*).

És cert que Joan Coromines, en una conversa sobre l'elocució catalana, sense cap afany normatiu, diu el següent:

(22) «Combinacions com *li ho* (que es pronuncia *liu*, p. ex., *dóna-li-ho = dóna-li això*), i com *els n'ha* o *ens n'ha* (*els n'ha donat un*), que es consideren les més recomanables en la llengua escrita, resulten difícils d'aclimatar en l'ús oral del català central (potser perquè solament se senten en

parlars molt allunyats de Barcelona i força diferents). Seria forçat voler-les imposar en el teatre o la recitació; quan llegim en veu alta solem reemplaçar-les naturalment per *l'hi* i per *els en ha, ens en ha*, i tampoc no hi ha cap raó per a imposar-les a l'actor o al locutor.

»En combinacions com *li'n, els ho, els la, o els el* (p. ex. *els el pren*) també és veritat que el nostre ús familiar prefereix dir en lloc d'això *n'hi* en el primer cas i *els hi* en els altres, però aquelles combinacions no resulten gens xocants ni revesses en l'ús parlat (potser en part, perquè són les usuals en molts parlars locals del Principat) i no són gens rars en els barcelonins que s'han avesat a usar-les parlant» (COR, p. 100).

Malgrat que alguns s'agafin a textos com aquest per a defensar el *català que ara es parla*, el *català light* o fins i tot el *catanyol*, Coromines únicament expressa una opinió en un text divulgatiu on «resulten difícils d'aclimatar» o «no resulten gens xocants ni revesses» no són arguments científics de gaire pes. Temps enrere també hauríem dit que la paraula *bústia* per a substituir *bussón* era difícil d'aclimatar en l'ús oral, i ara tothom en diu *bústia* amb plena naturalitat. Analitzar la diferència entre aquestes combinacions ens obligaria a fer un estudi dialectal ben detallat que ens evités de reduir el català a la varietat barcelonina, juntament amb la de la ciutat i l'Horta de València, segurament la més interferida per la llengua castellana. A més, podem contraposar el text de Coromines al que diu Pompeu Fabra:

(23) «Molts són els qui mirant-s'hi quan escriuen en català, parlant no s'esforcen gens a llevar de llur llenguatge les defectuositats més grolleres. No pensen que pel fet de tolerar-se en el llenguatge parlat un mot o un gir dolent, corren el perill que aquest sigui reprès per la llengua escrita. Si milloren la llengua escrita, cal fer-ho amb la pretensió que els milloraments d'aquesta transcendeixin a la llengua parlada [...]» (FABRA 2010, §695).

Així, veiem com Pompeu Fabra no està d'acord que en la llengua parlada s'hagi de ser més tolerant que en la llengua literària o estàndard. Els canvis de la llengua estàndard han de poder-se reflectir en la llengua parlada; però els errors de la llengua parlada de cap manera no hem de traspasar-los a la llengua estàndard.

4. Combinacions impossibles de *ho*

Pel que fa a l'ús del pronom *ho*, tampoc no entenem que, després que la GEIEC hagi parlat a (24) que la

combinació de *ho* i *hi* no és possible, a (25) es planteja que, per a fer-la possible, el pronom *ho* es canviï per *el*. Si la combinació és impossible, simplement no es farà la substitució d'un dels dos elements o, en tot cas, en la llengua col·loquial se silenciarà un complement, sempre que això no afecti la intel·ligibilitat de la frase.

(24) «En general, no es pot combinar el pronom *ho* amb els pronoms d'acusatiu de tercera persona ni amb els adverbials *en* i *hi* (—*Treu això del calaix. —Ara ho trec.*). Notem que, en aquest exemple, *ho* pronominalitza *això*, i que el complement d'origen *del calaix*, que s'hauria de pronominalitzar amb *en*, queda silenciat» (GEIEC, §13.5.1).

(25) «En combinació amb el pronom *ho*, se sol silenciar el pronom *hi* amb valor locatiu o predicatiu: *Si ho he de dur al magatzem, ja ho duré demà; Si ho vols posar plantat, posa-ho; Diu que així és feliç, però jo no ho seria. Ara bé, també es dona el cas que, representant el complement directe, ho pren la forma l* (com ocorre amb el pronom *el*) davant de *hi*: *Si ho he de dur al magatzem, ja l'hi duré demà; Si ho vols posar plantat, posa-l'hi*» (GEIEC, §13.5.3).

Ens sembla que els dos paràgrafs de (24) i (25) es contradueixen. La forma correcta de la frase citada com a exemple a (25) seria: *ja ho duré al magatzem demà* o bé *ja hi duré això demà*. La frase *ja l'hi duré demà* solament és possible quan sabem que l'acusatiu té un referent determinat. En la llengua parlada, sovint podem passar de tractar alguna cosa com a neutre (això) a determinat (aquest quadre). Quan usem *ho* pot ser per donar-li un valor despectiu, no perquè no sigui una cosa determinada:

(26) —*Emporta't això de la meua vista! Emporta-t'ho de seguida!*
—*Aquest quadre? Ara me l'emporto.*

Per tant, si en algun cas hem canviat *ho* per *el* haurem d'entendre que és perquè entremig hi ha hagut un canvi de perspectiva respecte al referent del pronom, no perquè el pronom *ho* s'hagi convertit en *el*. L'altra frase citada a (25), *Si ho vols posar plantat, posa-l'hi*, sembla una frase artificial, que difícilment podríem trobar escrita per cap escriptor català; hi hauria moltes altres alternatives més adients abans de formular una frase com aquesta.

5. La diferència entre *li'n* i *n'hi*

A (18) hem vist que la GEIEC tracta igualment la transformació de *li ho* en *l'hi* (o *li*) que la de *li'n* en *n'hi*. A

nosaltres ens sembla que no es pot tractar de la mateixa manera, ja que a *li ho* desapareix el pronom *ho*, mentre que si canviem *li'n* per *n'hi* el pronom *en* es manté; per tant, la modificació sembla que és més explicable, com a mínim, per una semblança o possible confusió d'ambdues combinacions.

La distinció entre *li'n* (amb *li* com a complement indirecte) i *n'hi* (amb *hi* com a locatiu) es manté sense interferències des del català medieval fins al català actual, tal com ha demostrat Jaume Vallcorba i Rocosa, que ens n'aporta gran quantitat d'exemples (VALL, pp. 284-285). Tan sols és en la llengua moderna que es comencen a confondre aquestes dues formes, i bàsicament en la llengua oral col·loquial.

(27) Deixa llibres al prestatge → deixa-*n'hi*.

(28) Deixa llibres a en Miquel → deixa-*li'n* (??deixa-*n'hi*).

Si donem via lliure a acceptar *n'hi* tant per a (27) com (28) anem en contra d'un dels principis bàsics de la codificació fabriana, la funcionalitat de la llengua; per tant, clarament podem dir que la GEIEC contradiu la tasca feta per Pompeu Fabra.

(29) «Fabra, que aspirava a una llengua destinada a tots els usos dins la societat catalana, cerca l'ideal d'un idioma dotat de la màxima capacitat d'expressar distincions i matisos i de fugir de l'ambigüitat: una llengua elaborada de cultura. [...]»
 »En el camp de la gramàtica, com se sap, s'afanyà intensament en la recerca de claredat i proposà d'abandonar un reguitzell de construccions ambigües o imprecises, alhora que establí l'ús general d'elements gramaticals que marquen distincions bàsiques, com la parella de preposicions *per/per*

a, o l'ús de construccions molt més precises que les d'algunes varietats col·loquials, com les combinacions de pronoms *li ho*, *li'n* o *els els*» (BIB, p. 126).

Així, seguint el que diu Bibiloni a (29), si l'IEC vol erigir-se com a continuador de l'obra fabriana s'hauria de replantejar l'afirmació de (18), on decreta com a acceptables totes dues formes.

6. Conclusió

Per acabar, no entenem la diferència de tracte amb les combinacions del datiu plural *els* amb els acusatius, on la GEIEC remarca de *els hi* que «s'evita aquest ús», cosa que no feia amb *li ho* i *li'n*. Tot i això, en parlar de *registres formals* deixa la porta oberta que qualsevol faci servir *els hi* entenent que no empra un registre formal, car algú pot pensar que, per exemple, el català estàndard usat a la ràdio no és un registre formal.

(30) «En els parlars que empren la variant de datiu singular *hi* en substitució de *li*, també s'usa la seqüència *els hi* (o *-los-hi* o *'ls-hi*, segons el context) per a totes les combinacions anteriors, amb el pronom *en*, generalment intercalat, en el cas de la combinació del datiu plural amb aquest pronom (*Els n'hi donaré, de pastís, als teus germans; Els n'hi portaré; Porta'ls-n'hi*). En els registres formals, s'evita aquest ús: *Els en donaré, de pastís, als nens; Els en portaré; Porta'ls-en*» (GEIEC, §13.5.3).

Per tant, digui el que digui la GEIEC, hem de ser coherents i concloure que en el català estàndard (tant si és oral com escrit) no hem de substituir *li'n* per *n'hi*, *li ho* per *l'hi*, ni tampoc *els el*, *els la*, *els els*, *els les* per *els hi*. ■

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BIB Gabriel BIBILONI, *Llengua estàndard i variació lingüística*, Edicions 3 i 4, 1997, p. 126.
 COR Joan COROMINES, *Lleures i converses d'un filòleg*, Club Editor, 1971.
 DCVB ALCOVER-MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, Ed. Moll, 1980.
 FABRA (1912) POMPEU FABRA, *Gramàtica de la llengua catalana*, L'Avenç, 1912.
 FABRA (2010) POMPEU FABRA, «Converses filològiques», dins *Obres completes de Pompeu Fabra*, vol. 7, Proa, Edicions 62, Edicions 3i4, Editorial Moll, 2010.
 GCC Joan SOLÀ *et al.*, *Gramàtica del català contemporani* (2002), vol. 1, §10.3.3.5.
 GEIEC INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Gramàtica essencial de la llengua catalana* (publicada a <https://geiec.iec.cat/>).
 GIEC INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona 2016.
 LLULL Ramon LLULL, *Llibre de les bèsties*, Ed. 62/orbis, 1984 (edició a cura de Pere Bohigas).
 MASC Joan MASCARÓ, *Morfologia*, Ed. Enciclopèdia Catalana, 1986.
 PCER Pere EL CERIMONIÓS, *Crònica*, Ed. 62/Orbis, 1984 (edició a cura de Ferran Soldevila).
 TIRANT Joanot MARTORELL, *Tirant lo blanc I*, Ed. 62/Orbis, 1984 (edició a cura de Martí de Riquer).
 VALL Jaume VALLCORBA I ROCOSA, «Sobre les combinacions binàries de pronoms febles», dins *Obra gramatical i lingüística completa*, volum II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011, p. 276. Publicat a www.cerclevallcorba.cat (11-7-2019).